

ทางสายกลางในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกลางระหว่างอะไรกับอะไร

พระครูสมุทรวชิราวุฒ
พระครูสมุทรวรวิทย์ ผาสุโก, ดร.
พระปลัดเชาวลิต กิตติโสภโณ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลของการวิจัยพบว่า ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ดับอาสวะกิเลสทั้งปวง และนัยแห่งความเป็นกลางวัดกันที่ ๑) ความถูกต้อง ๒) ตรงเป้าหมายที่ตั้งไว้ คือความดับทุกข์ ซึ่งเท่ากับเราใช้เป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายเป็นตัวชี้วัด ดังนั้น ความเป็นทางสายกลางจึงมีลักษณะเป็นเหตุนำไปสู่ผล คือความดับทุกข์ ซึ่งเป็นจุดหมาย หรือเป้าหมายสุดท้ายแห่งการปฏิบัติ ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา มีความชัดเจน และเป็นระบบที่สมบูรณ์ มีองค์ประกอบแต่ละข้อ ๆ มีแนวทางในการปฏิบัติชัดเจน และมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี
คำสำคัญ :ทางสายกลาง, กามสุขัลลิกานุโยค, อตตกิลมัตถานุโยค

ABSTRACT

This article aims at Comparative Study of the Middle Path in Buddhism As the result of study, is found that:-

The Middle Path in Buddhism is the method leading to the cessation of suffering. The Middle way can be measured by the correctness directed to the end of suffering, in the other word, the end identifies the means. According to Buddhism, the Middle way is the cause leading to the ultimate effect that is the cessation of suffering. The Middle Path in Buddhism is clear and systematic.

Keywords: Middle Path, Sensual Indulgence, Self-mortification

๑. นิยามและความหมาย

คำว่า “ทางสายกลาง” (The middle way) ตรงกับภาษาบาลีว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลตามรูปศัพท์ว่า ข้อปฏิบัติที่มีในท่ามกลาง^๑ ซึ่งหมายถึง ข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง ๆ เพื่อให้ถึงความดับแห่งปัญหาและดับทุกข์ด้วยปัญญา^๒ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ได้แปล ทับศัพท์ของคำว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติที่เพ่งถึงวิธีการ หรือทางดำเนินชีวิต ที่เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติพอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ โดยเรียกสั้น ๆ ว่า มรรค ซึ่งแปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ คือ ๑) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔) สัมมากรรมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ ซึ่งอยู่ในหัวข้อธรรมข้อสุดท้ายของอริยสัจ ๔ โดยเรียกปฏิปทานี้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงอริยผลทั้ง ๔ ประการ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล^๓

ในพระบาลีท่านได้แสดงไว้ว่า มัชฌิมาปฏิปทานี้ เป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^๔ มีอยู่เพื่อละโลภะและโทสะ^๕ ในที่บางแห่งท่านเรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^๖ คือเป็นปฏิปทา หรือทางดำเนินไปเพื่อความดับทุกข์ เรียกว่า พรหมจรรย์ และเรียกผู้ปฏิบัติตามว่า พรหมจารี และเรียกความสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ และโมหะ ว่า ที่สุดแห่งพรหมจรรย์^๗ โดยเรียกว่า พรหมยานบ้าง ธรรมยานบ้าง รตพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยมบ้าง ^๘ เป็นต้น

ในการปฏิบัติตามหลักทางสายกลางที่กล่าวถึง จึงกล่าวได้ว่าเป็นประมวลหลักแห่งความประพฤติและเป็นระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอน ภาคปฏิบัติที่เห็นผลได้จริง และช่วยนำทางบุคคลให้ดำเนินไปสู่จุดหมายตามกระบวนการ ที่รู้และเข้าใจได้ และเห็นผลสำเร็จจริงตามกระบวนการนั้น หรือเป็นวิธีการใช้กฎเกณฑ์ แห่งกระบวนการของธรรมชาติให้เกิด

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๗๐.

^๒ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔/๒๔๘, ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๖๙.

^๓ ที.สี. (บาลี) ๙/๓๗๓/๑๕๖-๑๕๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๖.

^๔ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^๕ ม.มู. (บาลี) ๑๒/๓๓/๒๐, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑.

^๖ ม.มู. (บาลี) ๑๒/๙๑/๖๖, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๑/๘๖.

^๗ สัม. (บาลี) ๑๙/๒๐/๑๓-๑๔, สัม. (ไทย) ๑๙/๒๐/๒๓.

^๘ สัม. (บาลี) ๑๙/๔/๕, สัม. (ไทย) ๑๙/๔/๗.

ประโยชน์แก่ชีวิตจริงจนถึงที่สุด^๙ ซึ่งเป็นหนทางแห่งปัญญา คือเกิดความรู้ เกิดความเข้าใจและความมีเหตุมีผลในองค์ประกอบของทางสายกลางนั้น ทำให้มนุษย์สามารถที่จะขจัดปัญหาอันเกิดกับชีวิตของตนเองได้ หรือสามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องและดีงามได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องคอยหวังพึ่งอำนาจและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจากภายนอกที่มองไม่เห็น

ทางสายกลางที่แท้จริงมีหลักที่แน่นอน และความแน่นอนของทางสายกลางนั้นอยู่ที่ความมีจุดหมาย หรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมาย หรือจุดหมายที่แน่ชัดแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมาย หรือการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะพอดี ที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้น ก็คือทางสายกลาง เปรียบเหมือนการยิงลูกศร หรือยิงปืนอย่างมีเป้าหมาย จำเป็นต้องมีจุด ที่เป็นเป้า การยิงลูกคือการกระทำที่พอเหมาะพอดี ให้ลูกปืน หรือลูกศร พุ่งไปสู่จุดที่เป็นเป้าหมายได้อย่างแม่นยำ ความเป็นทางสายกลางจึงอยู่ที่การยิงตรง พอดี สู่จุดที่เป็นเป้าหมาย การยิงที่เฉ หรือพลาดออกไปข้าง ๆ ย่อมไม่ถูกต้องทั้งหมด เมื่อเทียบกับการยิงที่ผิดพลาดออกไปข้าง ๆ ทั้งหมดแล้ว จะเห็นว่าจุดหมาย ที่ถูกต้องมีจุดเดียวและเป็นจุดกลาง เป็นจุดที่แน่นอน ส่วนจุดที่ผิดพลาดมีมากมายและไม่แน่นอน ล้วนเขวออกไปเสียข้าง ๆ และเส้นทางที่เข้าสู่จุดหมายนั้น ก็เป็นทางเส้นกลางเช่นเดียวกัน ทางที่ถูกต้องมีจุดหมาย มีหลักที่แน่นอนของมันเอง มิใช่รอกำหนดเอาจากทางที่ผิดพลาด ทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ มีจุดหมายที่แน่นอน คือความดับทุกข์^{๑๐}

ดังนั้น ความเป็นทางสายกลางจึงอยู่ที่ว่า “ยิงให้ตรงเป้า” และให้ถูก “กึ่งกลาง” ของเป้าหมาย โดยทำตามกระบวนการหรือองค์ประกอบที่ได้ฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดี ก็จะทำให้ผู้ยิงลูกศรพบกับความสำเร็จอันสูงสุดได้อย่างไม่ยากเย็น ดังนั้น ทางดำเนินชีวิต ใด ๆ ก็ตาม ถ้าไม่เข้าไปเพื่อความดับทุกข์แล้ว ย่อมไม่อาจถือได้ว่าเป็นทางสายกลาง เพราะตัวมรรควิธี ซึ่งเป็นระบบแนวความคิด (concept) แล้วนำไปสู่การปฏิบัติจริงปฏิบัติตรง จึงเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม ตรงตามกาลและเวลา โดยเข้าถึงจุดหมายปลายทางได้อย่างสมบูรณ์ คือความดับทุกข์ หรือพ้นจากความเป็นทุกข์ทั้งปวงนั้นได้ จึงเรียกหนทางสายนี้ว่าเป็น “ทางสายกลาง” กล่าวโดยสรุปก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา กล่าวอีกนัยก็คือ หนทางที่ดำเนินไปสู่ความเป็นพระอรหันต์บุคคลนั่นเอง

นัยแห่งทางสายกลาง เป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นหลักปฏิบัติซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยระบบของจริยธรรมและคุณธรรมชั้นสูง ซึ่งปัจเจกบุคคลพึงนำมาปฏิบัติเพื่อความสุขแห่งการดำรงชีวิต เพราะอยู่ในระหว่างความพอดี ไม่อยู่ในระหว่างทางอันสุดโต่งทั้งสอง อยู่ในวิสัยของความสมดุล ความพอเหมาะพอดี โดยปราศจากความลำเอียงทั้งปวง มีจุดมุ่งหมายและเป้าหมายที่ชัดเจน และที่สำคัญเป็นไปเพื่อการดับทุกข์และเข้าถึงมรรคผลนิพพานเป็นที่สุด

^๙ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, หน้า ๕๘๑-๕๘๒.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๓.

๒. ความเป็นมาของทางสายกลาง

ผู้วิจัยจะจำแนกความเป็นมาของทางสายกลาง โดยแบ่งนัยออกเป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) จะกล่าวถึงที่มาของคำสอนนี้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพุ่งถึงว่า ทางสายกลางเกิดขึ้นได้อย่างไร ๒) เหตุผลที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทางสายกลาง ในฐานะที่เป็นแก่นเป็นหลักคำสอนของพระองค์ และในประเด็นนี้จะได้โยงไปถึงบริบททางสังคมในครั้งพุทธกาลนั้นด้วยว่ามีลักษณะเช่นไร จึงทำให้ต้องนำหลักทางสายกลางมาประพฤติปฏิบัติกัน และประเด็นที่ ๓ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์นัยของคำว่าทางสายกลาง เพื่อให้หมดข้อสงสัยที่ว่า นัยแห่งความเป็น “กลาง” นั้น คืออะไร และที่ว่ากลางนั้นมีลักษณะเช่นใด

ประเด็นที่ ๑ ทางสายกลางเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งถ้าพิจารณาจากพระพุทธพจน์ ที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้นั้น มีประเด็นและนัยที่สำคัญดังนี้

ที่สุด ๒ อย่างนี้ บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ ๑. กามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นธรรมของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๒. อัตตกิลมณานุโยค ซึ่งเป็นทุกข์ และไม่ใช่วิธีธรรม ของพระอริยเจ้า เพราะไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์

มัชฌิมาปฏิปทา ไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่าง ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^{๑๑}

จากพระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงนี้แสดงให้เห็นว่า “ทางสายกลาง” เป็นผลมาจาก การตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า ยังมีพระพุทธพจน์บางแห่งที่แสดงให้เห็นว่าทางสายกลางเป็น “ทางเก่า” เพราะเคยมีผู้ดำเนินมาก่อนแล้ว ดังนั้น การตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้าจึงเท่ากับเป็นการ “ค้นพบ” แล้วนำมาเปิดเผยแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติตาม จนถึงความพ้นทุกข์ ทางสายกลางมีองค์ประกอบ ๘ ประการ^{๑๒}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จึงพอสรุปประเด็นแรก หรือนัยแรกเกี่ยวกับที่มาของทางสายกลางไว้ ๒ ประการ คือ

๑. ทางสายกลางเป็นปฏิปทา หรือเป็นหนทาง (มรรค) ที่พระพุทธรเจ้าทุกๆ พระองค์ในอดีตได้เคยดำเนินมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้น จึงเป็นหนทางที่มีมาก่อนแล้ว และทางสายกลางที่กล่าวถึงนี้ เว้นจากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

^{๑๑} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๑๒} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๕/๑๐๓, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๕/๑๒๘.

๒. ทางสายกลางเป็นผลแห่งการตรัสรู้ของพระองค์เอง ซึ่งเกิดด้วยพระปัญญาอันยิ่งโดยชอบ

ประเด็นที่ ๒ เหตุผลในการแสดงทางสายกลาง มองจากบริบททางสังคมในสมัยครั้งพุทธกาล ซึ่งประเด็นนี้ มีนัยสำคัญอย่างไรและมีเหตุผลอะไร จึงต้องใช้ทางสายกลางเข้าไปแก้ไขหรือทางสายกลางเกิดขึ้นในช่วงที่ภาวะทางสังคมหรือบริบทของสังคมไม่ปกติ ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะสรุปเพื่อให้มองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนและง่ายต่อความเข้าใจ ดังนี้

๑. ด้านสังคม

สภาพบริบทสังคมในสมัยพุทธกาล ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสุดโต่งจากลัทธิต่าง ๆ มีการยึดถือในเรื่องชนชั้นวรรณะอย่างที่สุด จากการศึกษาพุทธประวัติในตอนที่ว่าด้วยการกำเนิดศากยวงศ์และโกถิยวงศ์ ยิ่งมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ พระราชกุมารและพระราชกุมารีของพระเจ้าโอกากราชทั้ง ๘ พระองค์(ยกเว้นพระเชษฐภคินี) จับคู่อภิเษกสมรสกันเองระหว่างพี่ระหว่างน้อง ซึ่งถือกำเนิดจากพระราชบิดาและมารดาเดียวกัน^{๑๓} ซึ่งนัยอย่างนี้ต้องถือว่าเป็นเรื่องไม่ธรรมดาหรือในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท กรณีที่ศากยวงศ์ ซึ่งเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้า ก็ปลงชีวิตซึ่งกันและกันเพื่อล้างแค้น ด้วยสาเหตุมาจากการดูหมิ่นเหยียดหยามกันในเรื่องวรรณะ^{๑๔} เป็นต้น

ผลเสียหายที่เกิดขึ้นจากการแบ่งชนชั้นวรรณะทางสังคม ทำให้บริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเห็นได้จากการเอาวัดเอาเปรียบกันทางสังคม และการกดขี่ข่มเหงกัน ทั้งทางร่างกายและจิตใจจากคนวรรณะที่สูงกว่ากระทำกับคนวรรณะที่ต่ำกว่า

๒. ลัทธิ ความเชื่อทางศาสนา และปรัชญา

เมื่อสำรวจลัทธิความเชื่อทางศาสนาและปรัชญายุคที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า หลักการปฏิบัติจะมีลักษณะสุดโต่งในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอุปสรรคและปัญหาในการเข้าถึงความจริง เพราะลัทธิและความเชื่อที่มีอยู่นั้น ไม่ใช่เป็นแค่เพียงลัทธิความเชื่อที่อยู่ใต้อำนาจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ปัจเจกบุคคลในสังคมยังสร้างจารีตและประเพณีมารองรับลัทธิและความเชื่อเหล่านั้นด้วย จึงทำให้ลัทธิและความเชื่อเหล่านั้น มีความศักดิ์สิทธิ์ มีมนตร์ความขลัง และเป็นปราการที่แข็งแกร่งที่สุดยากที่ปัจเจกบุคคลจะข้ามพ้นได้

^{๑๓} ดูรายละเอียดเพิ่มใน วิจิตร สมบัติบริบูรณ์, **บันทึกพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๔} ชู.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕-๒๕, ชู.ธ.อ. (ไทย) ๓/๗-๓๙. ดูรายละเอียดใน สุชีพ ปุญญาณูปภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, หน้า ๘๘-๘๒.

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างและวิเคราะห์ลัทธิและคติความเชื่อบางประการ เพื่อให้เห็นถึงคุณลักษณะความเป็นสุดโต่งดังกล่าว ในพรหมชาลสูตร ที่มุนิภาย สีลขันธวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงลัทธิที่มีลักษณะสุดโต่งถึง ๖๒ ลัทธิ^{๑๕} แต่เมื่อโดยสรุปแล้ว มีอยู่ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) สัสสตทิวฏฐิ แปลตามศัพท์ว่า ลัทธิหรือความเห็นที่ว่าเที่ยง ๒) อุกเฉพทิวฏฐิ แปลตามศัพท์ว่า มีความเห็นที่ว่าขาดสูญ

ประเด็นที่ ๓ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์นัยของคำว่า “ทางสายกลาง”

ทางสายกลางตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏอยู่ในพระบาลี ที่อ้างถึง ทาง ๒ สาย ว่าเป็นสิ่งสุดโต่งที่ปัจเจกบุคคลไม่ควรเดิน หรือไม่ควรเสพ^{๑๖} และไม่ได้ความหมายว่า เป็นทางที่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่ตรงกลาง แต่นัยแห่งทางสายกลางนั้น มีความหมายแต่เพียงว่า ถ้าปัจเจกบุคคลได้ดำเนินตามเส้นทางอันสุดโต่งนั้นแล้ว ย่อมพลาดจากทางสายกลาง ซึ่งถือว่าเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือไม่สามารถเข้าสู่ระบบ หรือกระบวนการแห่งความดับทุกข์ทั้งปวงนั้นได้

ในกระบวนการดับทุกข์ที่กล่าวถึงนั้น ตามนัยแห่งทางสายกลาง จำเป็นต้องยึดเป้าหมายเป็นหลัก และเป้าหมายในที่นี้ก็คือกระบวนการดับทุกข์ โดยยึดจุดหมายปลายทางเป็นสำคัญ ดังนั้น หากแม้จะมีหนทาง มากมาย ซึ่งบางครั้งอาจจะมากกว่าทาง ๒ สายที่กล่าวถึง แต่ทางเหล่านั้นถ้าไม่เข้าไปเพื่อมรรคผลและนิพพานหรือไม่ดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยมีเป้าหมายที่อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นประการสำคัญแล้ว ทางเหล่านั้นจะถูกปฏิเสธทั้งสิ้น เพราะไม่ใช่ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึง

การพิจารณาความหมายในนัยแห่งทางสายกลางตามลักษณะดังกล่าวนี้ จะทำให้หมดข้อสงสัยว่า “ทางสายกลาง” คืออะไร ไม่ต้องเป็นประเด็นให้ถามอีกว่า ที่ว่ากลางนั้น มีความเป็นกลางอย่างไร เพราะความรู้สึกของคนทั่วไป เมื่อพูดถึงคำว่า “ตรงกลาง” ก็ชวนให้คิดถึง สิ่ง ๓ สิ่ง หรือทาง ๓ สาย แล้วก็มีสิ่งหนึ่ง หรือทางสายหนึ่ง ซึ่งอยู่ตรงกึ่งกลางระหว่างทั้ง ๒ ซึ่งความรู้สึกดังกล่าวนี้ ไม่สามารถนำมาอธิบายหลักคำสอนในเรื่องทางสายกลางในทัศนะของพระพุทธศาสนาได้

๓. สารัตถะของทางสายกลาง

^{๑๕} ที.สี. (บาลี) ๙/๗๕-๙๘/๓๑-๓๘, ที.สี. (ไทย) ๙/๗๕-๙๘/๓๐-๓๘.

^{๑๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๓.

ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบที่เป็นนัยแห่งหลักคำสอนที่สำคัญอยู่ ๘ ประการ และ ๘ ประการที่กล่าวถึงนั้น จะต้องเดินไปพร้อม ๆ กัน เพราะเป็นทางสายตรงสายเดียวที่เข้าถึงมรรคผลและนิพพานได้เร็วที่สุด เป็นหนทางที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงพระดำเนินมาแล้วทั้งนั้น ซึ่งมีรายละเอียดและองค์ประกอบแต่ละข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ สัมมาทิฏฐิ (Right View) สัมมาทิฏฐิ ได้แก่ ความเห็นชอบ และทรงอธิบายความต่อไปอีกว่า หมายถึงความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)^{๑๗}

กระบวนธรรมของอริยมรรค หรือทางสายกลางทั้งหมดย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ถ้าปราศจากสัมมาทิฏฐิ นั่นหมายความว่าคุณธรรม ที่เป็นความดีงามทั้งหลายทั้งปวงไม่อาจเกิดขึ้นได้ รวมถึงประต้อมตมทานิพพาน ย่อมเป็นอันปิดสนิทโดยปริยาย องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า “ผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมล้าง มิจฉาทิฏฐิได้ ล้างบาปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาทิฏฐิ เป็นปัจจัย และกุศลธรรมเป็นอันมากย่อมถึงความเจริญเต็มที่ เพราะมีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย”^{๑๘}

๓.๒ สัมมาสังกัปปะ (Right Thought) สัมมาสังกัปปะ ได้แก่ ความดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน^{๑๙} ใน คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก (ธัมมสังคณี) ได้นิยามความหมายว่า “ความตริก ความตริกโดยอาการต่างๆ ความดำริ ความที่จิตแนบแน่นในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ สัมมาสังกัปปะอันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคนี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ”^{๒๐}

๓.๓ สัมมาวาจา (Right Speech) สัมมาวาจา หมายถึง เจรจาชอบ วาจาที่ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นวาจาเป็นที่รัก เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง เป็นวาจาเกษม เพื่อการบรรลุนิพพาน เพื่อทำ ที่สุดแห่งทุกข์ เว้นถ้อยคำลามก ควรกล่าวแต่วาจาที่เป็นสุภาสิต ไม่เป็นทุพภาสิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน

๓.๔ สัมมากัมมันตะ (Right Action) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การทำงานโดยชอบ พ่วงถึงการงาน เว้นจากการงาน ที่เป็นโทษ ประกอบแต่การงานที่ไม่มีโทษ หรือเว้นจากทุจริต ประกอบแต่สุจริต ใช้ความรู้ความสามารถของตนเองในทางที่ถูกที่ควร ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คัมภีร์วิภังค์แห่งอภิธรรม นิยามคำว่า “ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากกาย

^{๑๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๑๙, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒.

^{๑๘} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๗/๑๗๖, อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๗/๒๕๐.

^{๑๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๒

^{๒๐} อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๒๙๘/๘๘, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๙๘/๙๔.

ทุจจริต ๓ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งกายทุจจริต ๓ สัมมากัมมันตะนี้เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค เรียกว่า สัมมากัมมันตะ^{๒๑}

๓.๕ สัมมาอาชีพะ (Right Livelihood) สัมมาอาชีพะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ผิดหลักศีลธรรม ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน และเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยวิธีการต่าง ๆ สรุปความว่า อาชีพนั้นมีหลายอย่าง หลักสำคัญอยู่ตรงที่ว่า อย่าทำให้ผิดวิธี

๓.๖ สัมมาพยายามะ (Right Effort) สัมมาพยายามะ แปลว่า พยายามชอบ คัมภีร์อภิธรรม ได้ให้นิยามคำว่า “พยายาม” ไว้ดังนี้ “การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความชวนชวย ความพยายาม ความอุตสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความมุ่งมั่นอย่างไม่ทอดทิ้ง ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความเอาใจใส่ธุระด้วยดี เรียกว่า วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ สัมมาพยายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค” เรียกว่า ความพยายาม^{๒๒}

๓.๗ สัมมาสติ (Right Mindfulness) สัมมาสติ แปลว่า ระลึกชอบ ทรงอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็น กายในกายอยู่ ฟังกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ ฟังกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๒๓} คัมภีร์วิภังค์แห่งอภิธรรมปิฎก ให้คำจำกัดความไว้ว่า การคอยระลึกอยู่เนื่อง ๆ การหวนระลึก สติคือภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลื่อนหาย ภาวะที่ไม่ลืมสติ คือสติที่เป็นอินทรีย์ สติที่เป็นพละ สัมมาสติ สติสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค นี้เรียกว่า สัมมาสติ”^{๒๔} อนึ่ง สติตามความหมายในพระสูตรดังกล่าวข้างต้นนี้ ก็คือสติปัฏฐาน ๔ คือ^{๒๕} โดยสาระสำคัญ หลักสติปัฏฐาน ๔ บอกให้ทราบว่ ชีวิตของเรานี้ มีสิ่งที ควรใช้สติเข้าไปกำหนดในจุดใหญ่ ๆ เพียง ๔ แห่งเท่านั้น คือ ร่างกายและพฤติกรรมของมัน ๑ เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ ๑ ภาวะจิตที่เป็นไปต่าง ๆ ๑ ความคิดนึกไตร่ตรอง ๑ ถ้าดำเนิน

^{๒๑} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๒๐๖/๑๒๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๖/๑๗๔.

^{๒๒} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๔๑๑/๒๕๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๑๑/๓๓๔.

^{๒๓} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๐, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๓.

^{๒๔} อภิ.สง. (บาลี) ๓๕/๔๙๕/๒๘๗, อภิ.สง. (ไทย) ๓๕/๔๙๕/๓๗๖.

^{๒๕} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๓๗๔/๒๔๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๗๔/๓๑๙.

ชีวิตโดยมีสติคุ้มครองในจุดทั้ง ๔ แล้ว ก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่ความรู้แจ้งอริยสัจธรรม ^{๒๖}

๓.๘ สัมมาสมาธิ (Right Concentration) สัมมาสมาธิ แปลว่า ความตั้งใจชอบ สมาธิชอบ ทรงอธิบายความไว้ในพระสูตรว่า^{๒๗} “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป ภิกษุนั้นพึงบรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่ง ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดขึ้นจากสมาธิอยู่...บรรลุตติยฌาน...บรรลุจตุตถฌานอยู่”

ทางสายกลางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการดังกล่าวข้างต้นนี้ เมื่อสงเคราะห์เข้ากับหลักไตรสิกขา จะได้ดังนี้

องค์ประกอบทางสายกลาง	สงเคราะห์เข้ากับองค์ประกอบไตรสิกขา
๑. สัมมาทิฏฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ	๓. ปัญญาสิกขา (ปัญญา)
๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ	๑. สีลสิกขา (ศีล)
๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ	๒. จิตตสิกขา (สมาธิ)

๔ คุณค่าของทางสายกลาง

ทางสายกลางเป็นหัวข้อธรรมที่เป็นแกนหลักของพระพุทธศาสนา เพื่อความสะดวกและง่ายต่อการเข้าใจ จะกำหนดเป็นหัวข้อ ๆ แล้วกล่าวในรายละเอียดเป็นลำดับ ๆ ไป ดังนี้

๑ ทางสายกลางเป็นฐานรองรับจิต พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญจิตในฐานะเป็นประธานในการกระทำ หรือประกอบกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตประจำวัน แต่ธรรมชาติของจิตนั้นดั้น

^{๒๖} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, หน้า ๘๑๒.

^{๒๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๒๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๓-๔๒๔.

รณ กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ดิ้นรนไปมาเหมือนปลาที่ถูกยกขึ้นจากน้ำไปวางบนบก^{๒๘} การฝึกจิต การควบคุมจิตจึงทำได้ยาก เพราะธรรมชาติของจิตย่อมดิ้นรนหาอารมณ์อยู่ตลอดเวลาตั้งนั้น จึงต้องอาศัยมรรคมืองค์ ๘ มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

๒. ทางสายกลางเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นสมณะ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสว่า จะมีแต่ศาสนาของศาสดาผู้มีอริยมรรคมืองค์ ๘ เท่านั้นที่มีพระอรหันต์ ส่วนลัทธิ ศาสนา หรือสมณะที่ว่างจากอริยมรรคมืองค์ ๘ ย่อมว่างจากพระอรหันต์ด้วย^{๒๙} มุ่งเอาเฉพาะสมณะในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

ดังนั้น ไม่ว่านักบวชลัทธิศาสนาใดก็ตาม ที่อวดอ้างว่าตนเป็นพระอรหันต์ ย่อมสามารถตรวจสอบได้ว่าเป็นจริง หรือเท็จ

๓. ทางสายกลางเป็นปฏิบัติให้ถึงความสิ้นกรรม

พระพุทธศาสนาจำแนกกรรมออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ๔. กรรมทั้งไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว ทางสายกลางอันประกอบด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ จัดอยู่ในประเภทกรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว คือเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม^{๓๐}

๔. หลักทางสายกลางเป็นปฏิบัติสำหรับประหารกิเลส กองทุกข์

ผู้ที่ดำเนินตามทางสายกลาง ย่อมสามารถประหารกิเลสใหญ่น้อย มีประการ ต่าง ๆ ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค คือ มานะ ๓ ประการ, อาสวะ ๓ ประการ, ภพ ๓ ประการ, สภาวะทุกข์ ๓ ประการ, มลทิน ๓ ประการ, เวทนา ๓ ประการ, ตัณหา ๓ ประการ, ตสิณา (ความอยาก) ๓ ประการ, โอรส ๓ ประการ, โยคะ ๔ ประการ, อุปาทาน ๔ ประการ, คันถะ (กิเลสเครื่องผูก) ๔ ประการ, อนุสัย ๗ ประการ, กามคุณ ๕ ประการ, นิวรณ์ ๕ ประการ, อุปาทานชั้น ๕ ประการ, โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ, อุทัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ^{๓๑} อริยมรรคมืองค์ ๘ ย่อมเป็นไป

^{๒๘} ชู.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓-๓๔/๒๒, ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓-๓๔/๓๕.

^{๒๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๔/๑๓๒-๑๓๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒.

^{๓๐} อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๓๗/๒๖๔, อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๗/๓๕๓

^{๓๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๖๒-๑๘๑/๕๒-๕๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๒-๑๘๑/๙๔-๑๐๗.

เพื่อละ เพื่อก้าวล่วง สมاتاปุตติกภัย ๓ และอมาตาปุตติกภัย ๓^๒ ทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านจึงเรียกว่า “รถพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม”^๓ ซึ่งมีความหมายว่า ย้าย หรือชนะกิเลสและความทุกข์ทั้งหลาย

๕. ทางสายกลางเป็นปฏิปทาทำลายความผิด และอกุศลธรรมทั้งปวง

องค์ประกอบแต่ละองค์ในทางสายกลาง ยึดความถูกต้องเป็นเกณฑ์ เมื่อกระบวนการของความถูกต้องดำเนินไป หรือเป็นไปแล้ว ย่อมทำลายความผิดพลาดทั้งหลายทั้งปวงที่จะเกิดขึ้น เหมือนความมืดกับความสว่าง ไม่สามารถดำรงอยู่ในขณะเดียวกันได้

๖. หลักทางสายกลางคือเป็นไปเพื่อปฏิบัติให้ถึงฝั่งพระนิพพาน

จุดมุ่งหมายสูงสุดของทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายที่แน่นอน ชัดเจน คำว่า “ทางสายกลาง” จึงมีความหมายว่า ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งซึ่งจะเป็นเหตุให้พลาดจากเป้าหมาย หรือจุดมุ่งหมายสูงสุด

๗. ถ้ายังไม่ถึงที่สุด หลักทางสายกลางก็เป็นเหตุให้เข้าถึงสุดติสวรรค์

คุณค่าเชิงจริยธรรมในข้อนี้ เฟ่งเอากรณีผู้ดำเนินการตามทางสายกลาง ที่ยังไม่ถึงเป้าหมายสูงสุดคือยังไม่ได้บรรลุนิพพาน สิ้นอาสวกิเลส การปฏิบัติตามหลักทางสายกลางย่อมส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ตามสมควรแก่ฐานะของตน พุทธพจน์ที่ตรัสถึงมักจะไม่เน้นองค์ธรรมครบทั้ง ๘ ประการเช่น “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้สัตว์หลังจากตายแล้วไปบังเกิด ในสุคติโลกสวรรค์เหมือนสัมมาทิฐิ เหล่าสัตว์ที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^๔ ผู้เป็นสัมมาทิฐิพึงหวังได้คติ ๑ ใน ๒ อย่าง คือ เทวดา หรือมนุษย์”^๕ เป็นต้น

^๒ หมายถึงภัยที่เกิดขึ้นเพราะการพริตพราวจากมารดาและบุตรเมื่อยามเกิดอัคคีภัย วัตภัยและโจรภัย ทำให้เกิดความทุกข์เพราะการพริตพราว ผู้ดำเนินตามทางสายกลางย่อมสามารถกำจัดความทุกข์ดังกล่าวได้ ดูรายละเอียดใน อด.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๓/๒๔๔.

^๓ ส.ม. (บาลี) ๑๙/๔/๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔/๖.

^๔ อง.เอกก (บาลี) ๒๐/๓๐๕/๓๓, อง.เอกก (ไทย) ๒๐/๓๐๕/๓๙.

^๕ อง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๒๙/๖๐, อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๙/๗๕.

๕ วิธีปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง

องค์ธรรมในแต่ละข้อของอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น มีความสัมพันธ์กัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกันอยู่ภายใน แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลักธรรมอื่นภายนอกที่เป็นปัจจัยสนับสนุน จึงทำให้องค์แห่งอริยมรรคที่กล่าวถึงนั้นสามารถดำเนินไปได้

๑. หลักธรรมที่สนับสนุนก่อให้เกิดทางสายกลางได้แก่

๑) **อัปมาทธรรม** อัปมาทธรรม หมายถึง ความไม่ประมาท โดยสาระก็คือ ความเป็นผู้มีสติ มีความระมัดระวังตนเองอยู่ตลอดเวลา จุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหาย อัปมาทธรรม ถือได้ว่าเป็นธรรมหมวดหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญก่อให้เกิดทางสายกลาง ดังมีพระพุทธพจน์รับรองในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรครับรองว่า “ธรรมมีอุปการะมากเพื่อการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๓๖}

๒) **ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ** ปรโตโฆสะ หมายถึง เสี่ยงจากผู้อื่น หรือการชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน การแนะนำ คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง และการเรียนรู้จากผู้อื่น^{๓๗} โดยเฉพาะการแนะนำและการสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ซึ่งมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ และสัตบุรุษ

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิด การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ซึ่งมีความหมายรวมไปถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี คือ รู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระบบ รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุน ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์มรรคข้อแรกสุด และเป็นหัวจักรสำคัญซึ่งจะทำให้ องค์มรรคที่เหลือเกิดขึ้นตามมา

๓) **ศีลสัมปทา** ศีลสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยศีล ความบริบูรณ์ด้วยศีล ความมีศีล ไม่ต่างพร้อย ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งสนับสนุนก่อให้เกิดทางสายกลาง ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทิ ศีลสัมปทา ก็เป็นตัวนำ

๔) **กัลยาณมิตร**

กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดีงาม ถือว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญที่ก่อให้เกิดทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ดังมีพระพุทธพจน์ตรัสรับรองไว้ในที่ต่าง ๆ เช่น “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่

^{๓๖} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๖๔-๖๘/๒๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๖๔-๖๘/๔๙.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, หน้า ๖๒๑.

พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้อริยมรรคมืองค์ ๘ ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อริยมรรคมืองค์ ๘ ที่เกิดขึ้นแล้วถึงความเจริญเต็มที่เหมือนกัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) นี้”^{๓๘}

๖.สรุปวิเคราะห์

ทางสายกลางตามแนวแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ได้มีความหมายว่าจะต้องมีทางอยู่ ๓ สาย และทางสายกลางเป็นทางเลือกที่อยู่ตรงกลางระหว่าง ๒ สายสุดโต่ง ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใดก็ตาม แม้แต่บทนิยามที่ปรากฏอยู่ในพระบาลีที่อ้างถึงทาง ๒ ทาง ซึ่งเป็นที่สุดโต่งที่ไม่ควรเดินหรือไม่ควรเสพ^{๓๙} ก็ไม่ได้มีความหมายว่าเป็นทางคู่ขนานซึ่งมีอริยมรรคมืองค์ ๘ เป็นทางดำเนินอยู่ตรงกลาง ความหมายมีแต่เพียงว่า ถ้าดำเนินตามทางสุดโต่งทั้งสองนั้นแล้ว ย่อมพลาดจากทางสายกลาง คือไม่สามารถดับทุกข์ได้

ทางสายกลางตามนัยพระพุทธศาสนาเถรวาท จะต้องยึดเป้าหมายเป็นหลัก หรือยึดจุดหมายปลายทางเป็นสำคัญ ดังนั้น หากแม้จะมีทางมากมายซึ่งมากกว่า ๒ สาย แต่ทางเหล่านั้นไม่เป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพาน หรือไม่ดำเนินไปสู่จุดหมาย “พระนิพพาน” แล้ว ทางเหล่านั้นล้วนถูกปฏิเสธทั้งสิ้น มีนัยสำคัญคือ ความเป็นทางสายกลางจะต้องยึดเป้าหมายเป็นสำคัญ ซึ่งเป้าหมายก็คือกระบวนการดับความทุกข์และเดินไปให้ถึงความเป็น พระนิพพาน เพราะถ้าเฉไฉออกนอกทาง หรือเข้าถึงพระนิพพานไม่ได้ ก็เป็นอันว่าไม่ใช่ทาง สายกลางในพระพุทธศาสนา

การพิจารณาความหมายในลักษณะดังกล่าวนี้ จะทำให้หมดปัญหา ไม่ต้องเป็นประเด็นให้ถามอีกว่า ที่ว่ากลางนั้นกลางอย่างไร หรือบางครั้งอาจจะทำให้ต้องตั้งคำถามหาทางอีก ๒ สายที่เหลือ เพราะโดยภาษาและความรู้สึกของคนทั่วไป เมื่อพูดถึงคำว่า “ตรงกลาง” ก็จะชวนให้คิดถึงสิ่ง ๓ สิ่ง แล้วก็มีสิ่งหนึ่งอยู่ตรงกลาง ซึ่งเราจะเอาความรู้สึก ดังกล่าวนี้มาอธิบายหลักคำสอนทางสายกลางในทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่ได้

ทางสายกลางในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบแต่ละข้อโดยสรุปแล้ว ก็คือกระบวนการฝึกฝน อบรม และขัดเกลาจิตใจ ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา องค์ประกอบเหล่านั้น จึงประสานกลมกลืน เป็นปัจจัยสนับสนุน หรือเกื้อหนุนกันตลอด ไม่ได้แยกว่าจะต้องเริ่มจากศีล แล้วก็มาสมาธิ และปัญญาในที่สุด เพียงแต่ในการทำหน้าที่บทบาทขององค์มรรคแต่ละข้อ ถ้าองค์มรรคข้อใดทำหน้าที่เป็นหลักในขณะนั้น องค์มรรคที่เหลือก็จะทำหน้าที่คอยสนับสนุน เกื้อหนุนเป็นบริวารในแต่ละคราว ๆ ไป

^{๓๘} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๗๗/๒๘, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๗/๕๓.

^{๓๙} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๓.

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ตามภูมิธรรมของบุคคล นั่นคือมีทั้งระดับที่เป็นโลกียะ ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้ก้าวไปสู่ระดับที่เป็นโลกุตระด้วย ในระดับโลกียะนั้น ท่านเน้นไปที่การมีความเห็นถูกต้อง ไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่า บาป บุญมีจริง ผลกรรมที่ทำไว้มีจริง บิดามารดามีคุณจริง ครูบาอาจารย์มีคุณจริง นรกสวรรค์มีจริง เป็นต้น ซึ่งผลของสัมมาทิฐิในระดับโลกียะนั้นท่านกล่าวว่าเป็นอุบะ คือยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก เพียงแต่ภพชาติที่เกิดขึ้นจะเป็นสุคติภูมิ เช่น มนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ ส่วนในระดับโลกุตระนั้น ท่านเน้นไปที่กระบวนการรู้เท่าทันตามความเป็นจริง จนเกิดปัญญาญาณอันแก่กล้า สามารถประหารกิเลสได้โดยสิ้นเชิง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป นั่นคือเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของทางสายกลางโดยบริบูรณ์อย่างแท้จริง

ในแง่ของการปฏิบัติ สัมมาทิฐินับว่าเป็นองค์ประกอบหลักที่มีบทบาทสำคัญ ในการทำให้องค์ธรรมอื่นๆ ที่เหลือทั้ง ๗ เกิดขึ้น การปฏิบัติตามหลักทางสายกลางจึงต้องเริ่มต้นที่ สัมมาทิฐิ การเริ่มต้นที่สัมมาทิฐิ มีความหมายรวมไปถึงกระบวนการทุกอย่าง ที่จะทำให้ สัมมาทิฐิเกิดขึ้นด้วย ซึ่งกระบวนการที่สำคัญก็คือปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ ปรโตโมสะ เป็นปัจจัยสนับสนุนภายนอก เช่น การได้ยิน ได้ฟัง สิ่งที่เป็นธรรม การคบเพื่อนที่ดีซึ่งจะนำไปสู่การคิด และไตร่ตรองด้วยสติปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยสนับสนุนภายใน ได้แก่การคิดไตร่ตรอง โดยอุบายอันแยบคาย หรือสอดคล้องกับความเป็นจริง เมื่อกระบวนการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเริ่มก้าวเข้าสู่ทางสายกลางได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์อันจะนำไปสู่กระบวนการดับทุกข์ในที่สุด

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๖.

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.